

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В
КОНСТИТУЦИЯТА

**“ЦАРСКИТЕ ИМОТИ” КАТО
КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВЕН КАЗУС”**

Заседание на Гражданския конвент

9 май 2006 година

**ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ
ЗА
КОНСТИТУЦИОННИ РЕФОРМИ**

Заседание петнадесето

“Царските имоти” като конституционно-правен казус

ДНЕВЕН РЕД

9.30 – 12.00	Панел: Въпросът за царските имоти: конституционно-правен поглед
	<i>Модератор:</i> Стефан Попов
9.30 – 10.45	Екатерина Михайлова – депутат в 40-то НС
	Мирослав Попов (ГФ “Нова република”, ВС на БСП)
	Йонко Грозев – адвокат
10.45 – 12.00	Дискусия с участието на:
	Александър Караминков (адвокат) и др.
	Веселин Ангелов (Исторически музей, Благоевград) и др.
12.00 -	Коктейл

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

Стефан Попов: Добро утро, госпожи и господа.

Темата на днешното заседание на инициативата “Граждански конвент за промени в Конституцията” е малко необичайна. Поради това, както вече стана традиция, в качеството си на активен модератор бих искал да кажа няколко думи за избора на темата, а също и да изразя собственото си мнение по въпроса.

Много се колебахме дали да поставим на обсъждане темата с така наречените „царски имоти”. Всъщност ги наричам така, защото не мога да намеря друга формулировка. Защо се колебахме? Защото, както видяхме, дискусиата започна бурно, емоционално, с твърде несдържан тон.

Аз не представям институцията “Отворено общество”, тъй като не съм неин председател от няколко месеца, но продължавам да се занимавам с този проект, и в качеството си на ръководител на проекта трябва да направя някои разяснения. Както вече казах, доста се колебахме за избора на темата, тъй като очевидно тя предизвиква остри протести. Току-що чухме подобна реакция. В момента, в който се каже нещо или се постави въпросът за така наречените „царски имоти”, веднага се намира някой, който категорично заявява, че този въпрос е предрешен, сиреч не подлежи на никакво обсъждане. Всъщност това е една от тезите. Така че, имайки предвид излишно разгорещената атмосфера, в която протича каквото и да е разискване на тази тема, не ми се искаше днешният форум, на който обикновено присъства кворум на Конституционния съд и на който се изтъкват политически и юридически аргументи, изведнъж да се превърне в място за разпалване на страсти по тема с остро политически окраски. Не ми се искаше да придаваме подобен характер на тази серия заседания, да променяме стила на нашия форум и изобщо да го тласкаме в такава посока.

Който е гледал тази сутрин Канал 1 на Българската национална телевизия, вероятно знае, че половин час в студиото при Асен Григоров беше Йонко Грозев. По телемост участваше и господин Борислав Ралчев, който през цялото време беше в състояние на пълна истерия. Докато гледах, си мислех, че ако човек защитава някаква кауза по този начин, той предварително я обрича на провал и би загубил много повече с поведението си, отколкото ако изобщо не вземе отношение. В този смисъл би било по-добре Националното движение „Симеон Втори” или хората, които са ангажирани с този

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

въпрос, да изберат някой свой представител, който да защитава тезата по-разумно, с аргументи, а не да се дразни само от факта, че тя се обсъжда, че за нея се говори.

И тук стигам до позитивния мотив, който в крайна сметка надделя при избора на темата. Става дума за един много интересен конституционен въпрос. Въпрос, който е бил много интересен в цялата история на Англия, интересен е и в монархическата история на Франция, интерес към него е имало и през 19 век. Това е важен въпрос, с който се сблъскват всички европейски монархии, включително и действащите като английската например. Проблемът е сложен и е ангажирал умовете векове наред. Немислимо е в България той да бъде решен просто ей така, с изказвания – имотите са си на царя и толкова – следователно това означава да си признаем, че ние сме една безхаберна, безмълвна общност, която трябва да приеме това като даденост, и толкова.

Добре е подобни форуми да се организират по-често и разискванията по тези проблеми да продължат, защото това е единственият начин да се преодоляват конфликти, които иначе се превръщат във физически сблъсъци, на какъвто станахме свидетели преди малко.

Според мен става дума за изключително интересен конституционен казус. За съжаление ще се наложи да повтора. В България, щом се заговори за такива неща – за права на собственост, на хората им се привиждат богатства, имоти, имане, а в претенцията към правата за собственост съзират озлобление, отмъстителност; изобщо това разпалва твърде много страсти и емоции, които би трябвало да бъдат потушени, за да се стигне до някакво по-разумно обсъждане на проблема. Именно такава е целта на подобни форуми - да се направи необходимото усилие и да се създаде рамката на една рационална дискусия. Затова съм убеден, че продължаването на дискусията е съвсем оправдано. Единствените хора, които от две-три години насам открито поддържат обсъждането на този особен казус, като че ли са служителите в правния отдел на вестник “Труд”. Всъщност от доста време има тенденция случаят да бъде потулен, забулен от някаква тайна. Тъкмо в това според мен е основанието той непрекъснато да бъде отнасян към съда и да се отхвърля правото на парламента да го реши. Но нека оставим въпросът да бъде изяснен в настоящата дискусия.

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

Сега давам думата на госпожа Екатерина Михайлова като първи говорител на панела.

Екатерина Михайлова: Добър ден на всички. Благодаря за поканата да участвам в този форум, чиято тема е наистина за царските имоти, но в кавички, и като конституционноправен казус е актуална. Актуална е, защото на първо място, още преди години, Конституционният съд се произнесе и отвори тема, свързана с конституционното устройство на държавата и с въпроси, които повдига Конституцията. След това бяхме свидетели на поредица от актове от страна на държавната и общинската администрация, с които беше възстановена собственост на тогавашния премиер Симеон Сакскобургготски, човек със съвсем друга позиция по времето, когато е действала Търновката конституция. В настоящия парламент от различни страни неколккратно се повдига темата за царските имоти. Казвам “царските” в кавички и наистина ще продължа да се изразявам така. За да не обсъждаме всеки имот поотделно, беше създадена временна комисия, която работи и в момента. Тя трябва да приключи работата си в края на този месец. Това, което разискваме, са няколко теми, свързани действително с конституционноправни въпроси, извън конкретиката на всеки отделен имот. Аз също няма да се спирам на всеки имот, защото смятам, че темата на днешната дискусия се поставя само от гледна точка на конституционноправните въпроси, които възникват от казуса с така наречените „царски имоти”. Основно те са два, поне такава е моето виждане. Може би има още, но има два основни проблема, които са конституционни.

Единият, разбира се, е свързан изцяло с факта, че имотите са придобивани по времето, когато България е била монархия, и са придобивани от монарха на държавата България. По силата на Търновската конституция монархът е личност, коренно различна от поданика на монархия България. Ползва се с определени права, той е неприкосновена и свещена фигура. Той е институция, а не е просто човека “x”, “y” или “z”. Той представлява нацията, той е институцията на държавата. Именно по силата на Търновската конституция се повдига първият според мен конституционен въпрос, свързан с решаването на казуса с така наречените „царски имоти”. Какво имам предвид? Може ли лицето, което представлява институцията монарх, да придобива

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

частна собственост? Ако това е възможно, как трябва да стане това? Ако прегледаме документите, с които е придобивана собственост от българските монарси (било то от Фердинанд или от Борис III), ще видим, че са били използвани различни начини за решаването на такива случаи. Единият от тях повдига другия основен конституционен въпрос, пак в тази първа група въпроси, а именно – възможно ли е да се придобива имот, и то по давност от интендантството на цивилната листа? Нещо, което е свързано с разпоредби на Търновската конституция. Съгласно член 35 от Търновската конституция Народното събрание определя за издръжка на княза и на неговия двор шестстотин хиляди франка годишно, текст, който е променен през 1911 година и в който се казва, че Народното събрание с особен закон определя на царя и на неговия двор цивилна листа. Това всъщност е сумата, която отпуска държавата за монархическата институция, и то, както вече споменах, не само за монарха, а и за целия двор. И, разбира се, тук възниква един конституционен и правен въпрос – може ли да се придобива имот от името на интендантството на цивилната листа, при положение че разполагаме с документи, свързани с нейното функциониране, но те не са с ранг на закон, те са правилник. От тези документи се вижда, че на практика цивилната листа е администрация, която подпомага дейността на монарха. Това е първият конституционен въпрос, който се повдига в казуса за “царските имоти”.

Вторият въпрос, бих казала, е много по-сложен, но според мен е ясен. Той е свързан със съпоставката на сега действащите разпоредби в Българската конституция и закони, които дават известна яснота какво се случва през последните години. Свързан е с действието на новата Конституция на Република България от 1991 година, с решение на Конституционен съд и, разбира се, с последващи действия от страна на администрацията. Аз бих желала да се спра по-подробно точно на този въпрос, защото той стана повод за може би най-сериозният конституционен казус, обсъждан от юристите. Между другото ще си позволя да говоря с юридически аргументи в полза на една от тезите, която аз лично споделям, и тя е следната. През 1947 година е приет закон, според който имотите на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис III и на техните наследници се обявяват за държавна собственост. По силата на този закон са обявени за собственост на Народна Република България всички движими и недвижими

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

имоти, лично придобити и наследени, намиращи се на територията на България и принадлежащи на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници. По силата на този закон собствеността е преминала в държавата. По този въпрос няма спор. Ако по други въпроси юристите могат да спорят помежду си, по този въпрос спор наистина няма. Имотите са станали държавни по силата на закона, и то са станали публична държавна собственост. Бих искала да подчертая, че законът е имал еднократно действие. Той е бил приложен, имотите са одържавени, без да са описани в самия закон. Направен е допълнителен списък на имотите, одържавени по силата на този закон. Интересно е да се отбележи, че в направения списък са включени три категории имоти. Едните са описани като държавни, другите – като смесени, терен – държавен или общински – и сграда, построена, и забележете минаваща за лична собственост, както е описано към онзи момент, и третите са окачествени като имоти и лична собственост на бившите царе Фердинанд и Борис. С прилагането на този закон, пак ще повторя, имотите са станали държавни. Всичко това продължава във времето без никакъв спор. Спорът, разбира се, се поражда в наши дни, когато след влизането в действие на новата Конституция, след демократизирането на страната, беше отправено питане до Конституционния съд, който с Решение № 12 от 1998 година, обяви закона от 1947 година за противоконституционен. Според мен един от най-съществените въпроси, на които трябва да отговори и временната комисия, и парламентът, и институциите, и гражданското общество, а и всички, които се занимават с конституционно право, е какъв е ефектът от решението на Конституционния съд от 1998 година? Така всъщност ще отговорим на въпроса дали има възстановени имоти на бившите царе Фердинанд и Борис, или не. Ако разгледаме практиката на Конституционния съд, както и теорията, изложена в редица публикации на видни български юристи, ще стигнем до следните констатации. На първо място има решение на Конституционния съд, което е тълкувателно. Имам предвид Решение № 22 от 1995 година относно последиците от всяко решение на същия този съд. В него е направен анализ на част от проблемите, които може да породи едно решение на Конституционния съд, разгледан е преди всичко проблемът за това какво се случва, когато се обяви за противоконституционна разпоредба на закон, който се изменя или

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

допълва. Тълкуването на Конституционния съд е, че когато става дума за изменение или допълнение на действащ закон и обявяването на части от него за противоконституционни, на негово място се възстановява действието на предхождащия закон или на същия закон преди изменението му. Тук следва да отбележим нещо много важно в това решение на Конституционния съд, което не трябва да забравяме нито за момент, а именно, че Конституционният съд не законодателства, а само тълкува, съгласно член 149, алинея 1, точка 1 от Конституцията – настъпилите правни последици от решението на съда, когато с него се обявява за противоконституционен закон, който изменя или отменя действащ закон, изхождайки от идеята за правовата държава и върховенството на закона. Това, че с решенията си Конституционният съд не законодателства, е изключително важен елемент за решаването на казуса за така наречените „царски имоти”. Бих искала да отбележа нещо, което може би не е известно на всички участници в днешната дискуссия. Ако проследим документите, по силата на които имотите се деактуват от държавна или общинска в частна собственост, ще видим, че правното основание на тези заповеди, по силата на което се извършва деактуването, е посочването единствено на решението на Конституционния съд. В заповедите няма цитиран закон. Такова нещо няма. Разбира се, на места (например в случая с двореца “Врана”) е посочен нотариален акт, но ако отворите заповедите, свързани например с царския ловен дворец “Ситняково” и с двореца “Бистрица”, ще видите, че няма упоменат дори и нотариален акт, а единственото правно основание за деактуването на тези заповеди, е решението на Конституционния съд. Именно затова аз наблягам на въпроса какво е правното действие на едно решение на Конституционния съд.

Тук ще си позволя да цитирам няколко публикации, посветени на тази тема. Става дума за публикации на професор Живко Сталев, на професор Евгени Танчев, на Пенчо Пенев, които са отпечатани в сериозни правни издания. На Живко Сталев – в списание “Съвременно право”, книжка 5 от 1995 година, на Евгени Танчев – книжка 5 също от 1995 година, на Пенчо Пенев – в списание “Правна мисъл”, книжка 2 от 1996 година. Там те разглеждат сложната хипотеза за действието на решения на Конституционен съд и казват, че не може да се отговори еднозначно какви могат да бъдат правните последици от едно решение на Конституционния съд, защото зависи за

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

какъв закон става дума, когато се взима конкретното решение. Ако става дума за нормоизменящ или нормопрменящ закон, се приема, че Конституционният съд действа като негативен законодател, а именно възстановяват се разпоредбите на предходните законови текстове. Когато обаче Конституционният съд се произнася за противоконституционност на закон, който е нормосъздаващ (а в конкретния случай, който разглеждаме, става дума за закон с еднократно действие), тогава се стига до нещо наистина нередно в правото - получава се правен вакуум, а в случая става точно това – неуредена от правото материя. Защото, когато съм питала свои колеги кой акт действа при обявяването на този закон за противоконституционен, не може да ми бъде даден друг отговор освен, че действа Конституцията. Добре, дори да е сегашната Конституция. Да не стигам до абсурда, че е Търновската конституция, защото тогава България е монархия и статутът е съвсем различен. Но дори да се позовем на сегашната разпоредба на Конституцията, която гарантира правото на частна собственост, ще се сблъскаме със следващия проблем, а именно, че не може да бъде възстановявана собственост само по силата на Конституцията, която, разбира се, има пряко действие. В тази посока има трайна практика пак на Конституционния съд. Една от тях е цитирана в публикация на Пенчо Пенев (по конституционно дело № 12 от 1995 година), където се казва, че единствено Народното събрание е компетентно да приеме закон, с който да се уредят тези отношения. В конкретното решение става дума за земеделски земи. Но аз искам да посоча още едно решение, което съвсем точно отговаря на въпроса ми дали само Конституцията може да е основополагащото правно основание за възстановяване на собственост. В Решение № 15 от 1998 година на Конституционния съд изрично се подчертава, че реституцията на имущества, най-общо казано, не е уредена в Конституцията. Конституционни разпоредби за нея няма. Тя не може да бъде разглеждана и причислявана към основните права на гражданите, нито като пряко конституционно задължение на държавата, отговаряща за съответните права. Дали да бъде извършена реституция – в каква форма, за какви имоти, на кои собственици и в какъв размер – е въпрос на законодателна преценка по целесъобразност. Законодателят е компетентен да реши, разбира се, като държи сметка за принципите и изискванията на Основния закон. Факт е, че няма действащ закон или закон, действал някога в

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

България, който да се произнася по въпроса за възстановяване на собствеността на имоти, отнети и одържавени по силата на закона за обявяване на държавна собственост на имотите на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници. Законите за възстановяване на собственост, приети досега от парламента, изрично посочват по силата на кои закони е отнемана собственост и как тя ще бъде възстановена на предишните собственици, пред кои органи и по какъв процесуален ред.

Имам пред себе си Закона за възстановяване на собствеността върху одържавени недвижими имоти. Там алинея 1, в която се изреждат отнети имоти, заема почти цяла страница. В нея няма да видите имоти, отнети по силата на закона от 1947 година. Тези, които са деактували имотите, не са могли да се позоват на него и не са го направили, знаейки, че няма как да се обосноват с текста, който отваря една по-широка палитра и казва, че може да има и случаи, в които имоти са отнети, без да е посочен изрично съответния закон. Това е алинея 2 на член 2, но в него се казва следното: “Възстановява се собствеността и върху всички движими и недвижими имущества, отнети без законово основание или отчуждени не по установения законов ред от държавата, от общините и от народните съвети в периода от 9 септември 1944 година, до 1989 година.” Конкретният казус обаче, чиито конституционни и правни аспекти обсъждаме тук, не е такъв, защото имотите не са отнети без законово основание, тъй като е приет специален закон, и не са отчуждени и одържавени не по установения законов ред, действал в държавата към онзи момент, когато е законът е приет. Следователно изводът, който правя, правят го и много други юристи е, че актовете, с които е извършено деактуването на държавна или общинска собственост и предоставянето ѝ във владение на наследниците на бившата царска фамилия, нямат правно основание, тоест липсва законова норма, тъй като решението на Конституционния съд не е акт, който има правни последици, в смисъл създаването на закон. Те са действащи норми, тоест актът на Конституционния съд определя, че този закон няма приложение оттук нататък. Но на практика той вече не е имал приложение, защото пак ще повтора – е с еднократно действие и неговият правен ефект е приключил много отдавна, в годините 1947-1948. И с това завършвам.

Стефан Попов: Благодаря на госпожа Екатерина Михайлова.

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

От изказването ѝ веднага проличава, че никак не е лесно този проблем да бъде решен с един лек жест. Сега давам думата на Мирослав Попов за следващо изказване. Моля, заповядайте.

Мирослав Попов: Благодаря. Благодаря и за възможността да споделя някои свои разсъждения по поставената тема.

Много ми се иска да последвам логиката на изложението на госпожа Екатерина Михайлова. Ще се опитам обаче да се отклоня от него. Според мен в центъра на въпроса с царските имоти, или някак зад тях, стои друг много по-сериозен въпрос. Той е и политически, и правен, той е основополагащ за българския преход и не е получил достатъчно ясен отговор от страна на много политически сили. Това е въпросът за монархията, в частност за конституционната монархия, за начина, по който е функционирала Българската конституционна монархия през периода 1879-1946 година, и отгук за последиците от отменянето на монархията в България. Бих искал да разгледам този въпрос в международен аспект. Демонархизацията не е българско откритие, нито е откритие на комунистическата власт. Англия е конституционна монархия, в края на осемнадесети век монархията във Франция е премахната и това означава началото на друг подход към един нов свят. И в този смисъл голям грях на прехода у нас е фактът, че през последните петнадесет години различни политически сили, в това число и българските републиканци, допуснаха въпроса за републиканизма да остане встрани от обществения дебат, отнесоха се плахо към него, позицията им нямаше автентични политически и правни говорители. Изследването на въпроса за монархията, в частност за конституционната монархия, трябва да ни доведе поне до три извода. Ако направя обстоен анализ на конституционните монархии в Европа, на първо място трябва да кажа, че моделът е дуалистичен. Това е модел, в който непрестанно се борят две начала. От едната страна е монархът, който по традиция още от епохата на късния феодализъм се стреми към абсолютна власт; той иска цялата власт и цялата собственост в държавата, разглежда държавата като свой патримониум, свой частен патримониум, съобразно разбиранията по онова време; от другата страна са неговите поданици, народът, трето съсловие, което иска представителство в парламента и по логиката на конструирането на съотношението на силите, търси начини за

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

ограничаване на царския или кралския патримониум, въвеждане на строг ред и контрол върху използването на държавното имущество от монарсите, строго контролиране на финансовите средства, които владателят получава. Цялата тази история е безкрайно любопитна. Тя има хиляди нюанси и особености и, което е много важно – тя е динамична. Всяка от тези страни – Франция, Англия, Белгия, Холандия, Испания, Португалия, Италия, е преминала през много сложна и интересна еволюция в народностното начало, когато народът казва – аз съм суверенът, и в монархическото начало, когато монархът казва – аз съм кралят, аз съм суверенът и всички власти произтичат от мен и всички органи се съдят или управляват от мое име. Ние си спестихме тези неща още през януари 1990 година – историческото представяне на Симеон Саксбургготски на българския народ, осъществено в популярното предаване на Кеворк Кеворкян, доколкото си спомням. Размисълът за това какво означава монархическа форма на държавно устройство все още е доста неясен, все още отсъства в българското обществено съзнание. Оттук следва и липсата на разбирането, че конституционализацията на монархията, в частност на българската (1879-1946 година) е много противоречив процес. В обществата, в които, както се изразяваме с днешната терминология, гражданското общество е по-слабо, очевидно монархът доминира. Той може да доминира съобразно Конституцията, налагайки определени изменения в конституционните текстове, но може да доминира и извънконституционно, на фактически основания. Конституцията да прогласява дадени принципи, а монархът да има други правомощия в осъществяването на своята царска или кралска функция. По всички тези въпроси в западноевропейските монархии, които изброих, са водени едни от най-острите спорове, в много случаи, както знаете, завършващи с кървави сблъсъци. Въпросът за определянето на точните граници на прерогативите на монарха е от изключително значение за една монархия. Това е основният въпрос. А ние някак си спестихме всичко това. Както си спестихме разговора, като общество, по всички основни елементи на промените, които се извършиха през изминалите петнадесет години. Конституция, бази, пазарна икономика, защита на собствеността, да не говорим за евроинтеграция и т.н. Липсата на обществена аналитична, отговорна дискусия с ясно заявяване на позиции, с ясно изследване на последиците при избора на едно или друго

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

решение дълбоко опорочи българския преход. Опорочи прехода и от гледна точка на нашето отношение към монархията. В целия този разговор (в прекрасната книга на господин Ангелов) не става дума за 1998 година, когато Конституционният съд е взел решение, но не с оглед просвещаването на конституционните съдии (може би някои от тях са били запознати с нещата, описани във вашата книга), а с оглед на обществото, което възприе по един или друг начин протичащите събитията.

На фона на това политизирано или социологизирано развитие искам да кажа няколко думи за цивилната листа в конкретно юридически аспект.

И така, в сериозната българска юридическа книжнина никога не е имало съмнение, че цивилната листа е публично-правна институция, че тя е юридическа личност по смисъла на публичното право. Тоест - държавна институция. По правило, съгласно публичното право, юридическите лица се основават изключително със закон. Закон за цивилната листа няма, но това не е случайно. Цивилната листа съществува като юридическо лице *ex constitutio*, по силата на Конституцията, тя е упомената в нея. Това, че няма специален закон, подвежда някои наблюдатели и изследователи. Мнозина вероятно се питат какво е това. Цивилната листа е записана в Българската конституция, следователно тя е конституционна институция. Ако не разбираме какво представлява цивилната листа в България, можем да изследваме опита с цивилните листи в други конституционни монархии в периода на тяхното многоетапно конституционализиране.

След избухването на въстанието в Париж на 14 юли 1790 година и превземането на Бастилията, когато става ясно, че в страната настъпват коренни промени, Луи XVI осъзнава, че вече не е собственик на държавата и се обръща към Френското национално събрание да гласува цивилна листа за издръжка на кралския двор, на чиновниците, придворните, на целия антураж. Но тъй като по онова време процесите са още в начален етап на развитие, членовете на Националното събрание му отговарят по разбираем за тогавашните реалности начин. Те изпитват неудобство и предлагат на краля сам да определи размера на издръжката. Така или иначе, тръгва се по този път. Имотите на монарха са отнети, но държавата в лицето на Националното събрание му гласува цивилна листа.

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

Малко по-късно във Франция настъпва друга промяна, свързана с отмяната на сеньоралните права. Впрочем, струва ми се, че до декември 2003 година много от проблемите на интендантството изобщо не се разискваха в българското общество (благодарим на вестник “Труд” за оказаната помощ). Сега бих искал да поставя въпроса за сеньоралните права. По принцип феодалният владетел, освен правото да събира данъци, което е напълно разбираемо, има още редица господарски права. Тези права не са от финансово естество, а по-скоро са свързани с определено дължимо поведение от страна на поданиците на владетеля. Едно от тези сеньорални права например е правото да ловуваш където намериш за добре, но съобразно определения регион. Ако някой - селянин или скитник - наруши това право и убива животни в гори, над които монархът или феодалът има правомощия, понася тежко наказание. Въпросът за сеньоралните права, и по-точно за премахването на сеньоралното право на ловуване, е съществен и много любопитен момент от времето на Френската буржоазна революция. Това става през 1791 година, след като е приета първата конституция, но преди отстраняването на Луи XVI. Според мен сеньоралното право на лов има някаква скрита връзка с нашия спор за рилските гори. Моите лични разсъждения и представи ме водят до извода, че Кобургите са гледали на тези райони (местата, където са ловували) по същия естествен начин, по който са ги възприемали и владетелите от епохата на късния феодализъм.

След това малко отклонение, бих искал да се върна на въпроса за гражданската листа. Гражданската листа има характера на договор между господаря и народа. Питам се обаче дали договорният характер на държавата е съвместим с конституционното разбиране за, така да се каже, постмонархическото устройство. Схващаме ли, признаваме ли легитимността или продължаването на легитимността на разбирането за договора между народа и господаря и как оттук нататък трябва да разбираме прекъсването на тази договорна връзка. Аз лично не съм привърженик на договорната теория за държавата, особено в този ѝ вид. Но такава теория съществува, тя е известна, среща се в учебниците, отзвук от нея можете да прочетете и в днешни съчинения. На коя дата (в случай че приемем договорната теория) се разпада договорът между българския народ и неговия монарх и господар? Според мен това става на 15 септември 1946 година, а не на 31 декември 1947, когато е гласуван законът за обявяване на

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

имотите на бившите царе за държавна собственост, нито пък на Девети септември 1944 година (както тук някой ми подсказа и това е неточно), датата на обявяване на републиката. Датата на републиканизацията на България. В един момент суверенният народ по своя собствена воля решава да преустанови една форма на държавно управление и да я замени с друга, променяйки коренно държавността. Друг е въпросът дали това става по достатъчно демократичен или по недемократичен начин. В никоя европейска държава установяването на републиканско управление не е извършено достатъчно демократично. И така, какво следва от промяната на държавността, от осъществяването на процеса на републиканизация? Какви са политико-правните резултати? Те са няколко. Първо, вече няма “царстващо семейство”, няма господарски дом. Династията загубва окончателно обществения статут на царстващо семейство. Второ, като частна последица в обществените отношения (не в частните) отпада възможността за титулуване на определена личност като монарх, цар, Негово величество, Негово височество и прочие. Републиканизацията в най-голяма степен съответства на принципа за равенство на гражданите пред закона.

Ще насоча вниманието ви към една любопитна особеност. В искането на Конституционния съд за обявяване на закона от 31 декември 1947 година за противоконституционен, се казва за какво неравенство става дума: на някои собствеността е възстановена, на други – не. Това е аргумент, който ще приема донякъде, имайки предвид онази част от имуществото на бившите царе, която по едни или други причини е частна собственост. Така е придобита, така е формирана. Не мога обаче да го приема по отношение на друга част от имуществото, която според мен е безусловно обществена собственост. В искането се казва, че след като собствеността на едни е възстановена, а на други не е, се нарушава принципът за равенство. Моят въпрос обаче е: гражданската листа не е ли нарушение на принципа за равенство? Значи някои имат гражданска листа, а ние тук седящите примерно – нямаме. Шегувам се, разбира се. Само искам да ви подсказва докъде можем да стигнем, ако заложим на този недотам прецизен аргумент в искането на Конституционния съд.

Нека сега да обобща. Споровете за частично възстановяване на имущество, например на Савойската династия, (в тези спорове Симеон Сакскобургготски лично е

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

участвал и това е документирано и описано в няколко книги, излезли на български език), траят десетилетия наред. Споровете в Гърция продължават. България се отличава с това, че единствено с искането на Конституционния съд за обявяване на закона от 31 декември 1947 година за противоконституционен реши проблема за царските имоти, без да вникне достатъчно в него.

Оттук нататък можем да подходим по различен начин. Моето становище е много ясно. Става дума за смесена форма на държавно управление, каквато е конституционната монархия. При такава форма на държавно управление няма ясна, строга граница между личното и частното имущество на монарха и общественото имущество. През 1946 година, когато монархията е отменена, българската държава далеч не е на онзи етап на развитие, на който са западноевропейските монархии, където разграничителната линия е много по-прецизирана. Тоест, искам да кажа, че ние имаме неизживян исторически опит в по-нататъшното трансформиране и ограничаване на монархията. И тъкмо това е причината, поради която Конституционният съд взема това решение и законът от 1947 година е обявен за противоконституционен.

Искам само да прочета една фраза (понеже доста стари неща се цитираха) от изказването на министър в правителството през 1947 година – Иван Стефанов, по време на дебата за същия закон от 31 декември 1947 година. Той казва следното: “Много от тези дворци са построени на държавни и общински места, купени или подарени по насилствен начин, като е използвано царското им положение”. Тоест, изводът е, че общият характер на тази собственост не е единен, не е еднороден. Той трябва да бъде ясно, строго разграничен, вътрешно диференциран. А това ми се струва много, много трудно. Представата, че една парламентарна комисия ще се справи с тези въпроси за един, два или три месеца, е, меко казано, несериозно. Не съм убеден дали тя ще бъде в състояние да се справи със задачата пълноценно дори ако броят на членовете ѝ се увеличи драстично. Общественият разговор по въпроса за конституционната монархия в България е спестен, той едва е започнал. Този исторически въпрос се оказва недотам исторически, тъй като реституцията и на част от публичната собственост чрез решенията на Конституционния съд води едва ли не до частична отмяна на резултатите от референдума, поне в икономически план. Бихме могли да намерим разумни

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

съвременни решения на тези проблеми, но за тази цел не би трябвало да се ограничаваме в нашия скромнен опит и в тези, според мен, твърде затворени и до голяма степен публично дирижирани дискусии. Защото днешната дискусия можеше да бъде проведена още през 1998 година, госпожо Михайлова, но след като излезе решението на Конституционния съд, нямаше политически или обществени възможности тя да се проведе съдържателно и пълноценно. Сега ние обсъждаме този важен въпрос с осем години закъснение. Благодаря за вниманието.

Стефан Попов: Благодаря на господин Мирослав Попов за пространното изказване. Идеята и на този форум е да не се взимат повърхностни решения и ако инерцията ни води в такава посока, тя трябва да бъде прекъсната, и то не защото някой ще придобие или няма да придобие нещо, а защото с едно повърхностно решение може да се стигне дотам, че след десетина-двадесет години страната ни и нейните институции да не могат да си обяснят какво точно са извършили с подобно решение и по мое убеждение да изпитват дълбок срам, че въпроси, които в Западна Европа са се решавали много трудно, след продължително анализиране на всяка подробност, у нас са подминати с лека ръка и цялата трудна, усложнена конституционна материя, имплицирана в тях, е пренебрегната, което говори за общо незачитане на конституционните проблеми и конституционната политика. Сега има думата господин Йонко Грозев.

Йонко Грозев: Благодаря, господин председателстващ. Във всяка ситуация на разпалени страсти, каквато е днешната дискусия, е добре човек предварително да заяви позицията, от която говори, за да се избегнат евентуални недоразумения за това какво точно се твърди. Затова аз ще започна с кратко изложение на моите виждания за проблема, който е предмет на сегашното обсъждане.

Присъединявам се към предишните изказвания. Няма възможност ясно и с инструментите на правораздаването да бъде прокарана границата между частно и обществено, когато става дума за имуществото на бивш монарх. Просто инструментариумът е различен и той спира да работи, когато му се постави такава задача. По тази причина решението за това какво да бъде възстановено, обезщетено или отнето, е политическо. Би било добре това политическо решение да бъде взето мъдро,

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

но то задължително се взема от върховния законодателен орган на страната, какъвто е Народното събрание. По редица причини българският парламент отказва да се произнесе за възстановяване на имущество, обезщетение и прочие, и изобщо за решаването на целия проблем. Това всъщност е причината, поради която се налага институции на гражданското общество или хора, които нямат пряко отношение към този проблем (никой от нас няма пряко отношение към него) да се включат в дебата. Защото в крайна сметка той се свежда именно до начина на управление. Как управляваме и кои са основните принципи на управление в българското общество и в българската държава. При взимането на такова политическо решение е добре да бъдем мъдри, благородни и щедри, да бъдем наистина с ясното съзнание, че става дума за благородство, мъдрост и щедрост, а не за автоматичен процес, при който собственост се прехвърля директно от една обществена институция на частно лице.

Толкова с първоначалното изявление. Това, което конкретно поех като ангажимент към организаторите на форума да изложа пред вас, е всъщност решението на Европейски съд за правата на човека относно имотите на гръцкия монарх. Решението е много интересно, защото Европейският съд за правата на човека подхожда именно от гледна точка на основните принципи на право на собственост и на това какво може и трябва да направи държавата по отношение на собствеността на бивш монарх и в някакъв смисъл да играе ролята на пътеводител. В известен смисъл то може да ни даде добри идеи как да подходим и как да решим нашия казус. Донякъде решението на Европейския съд за правата на човека е и задължително за нас, защото е напълно възможно всяко пререшаване на казуса с имотите на бившия български монарх да стигне отново до същия съд именно като жалба за нарушаване на правото на собственост. За да стане ясно какъв анализ прави Европейският съд за правата на човека по това дело, е добре да се разкаже предисторията на имуществото, за което става дума. Имотите са три. Всички са придобити от първия гръцки монарх Георгиос I през периода 1860-1870 година и по-късно, като в един момент, по своя собствена воля, монархът обявява основния от тези имоти (най-големия и най-сложния) за резиденция на монархията и по този начин имотът придобива двойствен, публичноправен и частноправен, характер. Останалите два имота са дарени на монарха. Единият е

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

дарение от общината в Корфу като жест на благодарност за неговите монархически заслуги, а другият е закупен като частна собственост. Това са трите имота. За да придобиете най-обща представа, ще добавя, че в голямата си част имотите представляват гори със сгради към тях, а основният – резиденцията на монарха - е разположена на четири хиляди и двеста хектара площ. Наследяването на имотите е ставало по различен начин. Резиденцията на монарха, основният от спорните имоти, е бил наследяван по линия на приемствеността в монархията (в Гърция се сменят четирипет династии); тя никога не е била прехвърляна по силата на общото наследствено право, а по линия на правоприемство в династията, тоест от монарх на монарх. Единият от останалите имоти е бил придобиван и в последствие наследяван и прехвърлян по силата на общото наследствено право. Тоест, роднини, завещания, запазени части, всичко това, което нормално регулира частноправните отношения при наследяване.

През двадесетте години монархията в Гърция е временно прекъсната, при което всички тези имоти са отчуждени. Няколко години по-късно след възстановяването на монархията основната част от тях са възстановени, разбира се, отново със закон. При отчуждаването на имотите през двадесетте години решението на парламента не предвижда никакво обезщетение за гръцкия монарх. Става дума пак за всички имоти, независимо в разликите в начина на придобиване и начина на прехвърляне и наследяване. Впоследствие се възстановяват само основни части. Част от имуществото не е възстановена и междувременно гръцката държава го предоставя за подслон на бежанци. Гръцката монархия е прекратена от военната диктатура на генерал Метаксас, известна като „режим на гръцките полковници”, и тогава е взето решение с прекратяването на монархията да бъдат отчуждени всички, повтарям – всички, имоти независимо от техния произход, начин на придобиване и прехвърляне на кралското семейство, като е предвидено парично обезщетение, което е вложено в тръст на банкова сметка до поискване от семейството. Монархическото семейство отказва да вземе обезщетението и това ни отвежда отново към особения конгломерат от въпроси, които винаги ясно интерпретират политиката “за” и “против” монархията, за възстановяване на монархията, против възстановяване на монархията. Очевидно, ако гръцкият монарх

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

бе приел обезщетението за отнетото му имущество, това би означавало имплицитно да признае прекратяването на монархията. Нещо, което той не е искал да направи.

След свалянето на режима на полковниците е назначена комисия, която да управлява временно кралското имущество до взимане на окончателно решение за неговата съдба. Комисията е назначена през 1974 година и това „временно” положение продължава до 1992 година, което отново ясно дава знак за сложността на решаването на този проблем, в който се преплитат множество други въпроси, които далеч надхвърлят простия въпрос за собственост. През късния период на управление на имотите от тази комисия правителството на ПАСОК опитва да постигне споразумение с бившия монарх, което обаче е безуспешно, на практика не се стига до споразумение. След като в началото на деветдесетте години изборите печели дясната партия на Караманлис, правителството, което излъчва парламентарното мнозинство на Нова демокрация, постига и подписва споразумение с бившия гръцки монарх, по силата на което монархът дарява една част от имуществото на държавата, а друга предоставя на частна фондация, в чието управление той има възможност да участва. Това е споразумението, постигнато между правителството и монарха, което е потвърдено със законодателен акт на гръцкия парламент от 1992 година.

След падането на Нова демокрация на власт отново идва ПАСОК, която отново поставя този въпрос на дневен ред и го преразглежда. Преразглежда го ясно, радикално и решава, че имуществото трябва да бъде отчуждено и да стане държавна собственост, като не се предвижда никакво обезщетение на монарха. Чиста работа. Това решение на парламента, утвърдено със закон, приет през 1994 година, с който се отменя законът от 1992 година и се предвиждат последиците за имуществото, впоследствие е оспорено от бившия гръцки монарх, който твърди, че е собственик, и подава искане, което в крайна сметка стига до Върховния съд на Гърция. Решението на Върховния съд на Гърция е доста кратко и основният смисъл, основното съдържание на мотивите, е, че е необходима промяна в конституцията, съгласно която парламентът има пълна дискреция да реши въпроса с кралското имущество по какъвто иска начин. Именно това решение на Гръцкия върховен съд, взето със 17 гласа – 14 “за” и три особени мнения, е оспорено от Европейския съд за правата на човека с твърдение, че

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

става дума за нарушаване на правото на собственост. Изходна точка в анализа на Европейски съд за правата на човека е на първо място дали действително има частна собственост. В случая Европейският съд за правата на човека не навлиза в цялата тази сложна проблематика, която господин Попов и госпожа Михайлова обсъждаха преди малко, а именно за прехода от един конституционен режим в друг и коя е границата между общественото и частното. Анализът на Европейския съд за правата на човека се основава по-скоро на решенията на гръцките държавни органи и проследява цялата история от 1974 година, от падането на режима на полковниците, и на начина, по който различни държавни органи са взимали решения относно тази собственост. А общият елемент във всички тези решения е, че според Европейския съд за правата на човека въпросните три имота се третираха от държавните институции като имущество на бившия монарх. Във всички случаи – и при решението, с което първоначално имуществото се отчуждава, и при решението, с което впоследствие то частично се възстановява, и при одобряването на споразумението, и при окончателното отчуждаване – основният елемент, основната презумпция в анализа на националните институции е, че става дума именно за индивидуална частна собственост. След като гръцките институции взимат решенията си въз основа на такава презумпция, следователно има такава собственост.

Следващата стъпка в анализа на Европейския съд е доколко е оправдано отчуждаването в такава ситуация. И тук съдът изцяло се съгласява с гръцката държава, като казва, че безспорно преходът от една конституционна форма на управление към друга е свързан с радикални и сериозни политически промени и в решаването на този сложен политически въпрос до голяма степен преценката за това какво е необходимо, с оглед стабилизирането на конституционната демокрация в съответната държава, е прерогатив на националните органи. При това положение отчуждаването на такава собственост от държавата е напълно легитимно от гледна точка на изискванията на Европейската конвенция за правата на човека. Независимо от това обаче (продължава в анализа си Европейският съд) при всяко отчуждаване трябва да бъде предвидено разумно и справедливо обезщетение, което е следващият елемент в анализа на съда. И

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

тъй като в конкретния случай изобщо не е имало разумно и справедливо обезщетение, съдът стига до заключението, че е нарушено правото на собственост.

Следващото решение на Европейския съд по същия казус се занимава изключително и само с това какво би представлявало разумно и справедливо обезщетение. И тук отново факторите, които Европейския съд преценява, са: време, начин на придобиване на имуществото, изтекло време от отчуждаването, има ли обратни искания, насрещни искания във връзка с това имущество. Изобщо всички въпроси, свързани с реституцията, които в България бяха решени с реституционните закони. Тъй като става дума за ясно отклонение от общите принципи и правила на вещното право, тези въпроси трябва да бъдат решени. В конкретния случай, понеже гръцкият парламент не решава проблема справедливо, преценката за обезщетението прави Европейският съд с уговорката, че то е минимално, а евентуалното му завишаване зависи изцяло от гръцката държава. Тоест, гръцката държава винаги може да реши, че едно по-голямо обезщетение би било разумно и справедливо.

Следващият елемент в анализа са едни изключително сложни и подробни оценки на имуществото. Това е нещо, което наистина изисква усилията на цяла армия хора, и няма друг начин да се излезе от тези детайли от гледна точка на тяхната пазарна стойност, на начините на оценяване, на методиките. Другият изключително сложен елемент са всички насрещни вземания. Цялото имущество (независимо дали става дума за общественото - резиденцията на монарха, или за частното, което се наследява по индивидуален ред) - е било изцяло освободено от данъци. Изчисляването на тези данъци (за периода от 1864 година до края) е много сложно занимание. Така или иначе, то е част от експертните оценки, които са представени на Европейския съд за правата на човека. В крайна сметка, след няколко оценки, стигащи до твърде различни стойности на това имущество, основаващи се на различни методики, и след няколко оценки на всички насрещни задължения към гръцката държава, крайната пазарна стойност на трите имота, която съдът приема (като отново не се прави разграничение между обществените и безспорно частните имоти, тъй като и частните са били с особен характер, защото са били освободени от данъчни тежести), е от порядъка на 272 милиона евро, като при тази оценка (вземайки предвид и насрещните задължения, за

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

които сумата не е много ясна, но те варират от порядъка на 50-70 милиона евро) обезщетението, присъдено от Европейския съд за правата на човека е в размер на 13,2 милиона евро. Това от гледна точка на Европейския съд е минимумът, който, разбира се, ако държавата взема самостоятелно решение, би трябвало да бъде посрещнат, за да бъде справедливо обезщетението.

Това е в общи линии. Ще се радвам, ако има възможност да се включа отново в дискусиата. Благодаря за вниманието.

Стефан Попов: Благодаря на Йонко Грозев особено за обстойното изложение на гръцкия случай, който впрочем в някои отношения има лоша слава в европейската политическа и правна практика най-вече поради серията отменени решения и поради настроеността в западноевропейските държави, идващи от чувство за произвол при взимане на едни или други решения в Гърция и от чувството, че се взимат безотговорни и неправилни решения.

Може би основната задача на българските институции, а в настоящия момент и на Народното събрание, е да бъде взето наистина просветено и разумно решение, което да не бъде отменяно при следващи негови мандати.

Господин Караминков, заповядайте.

Александър Караминков: Ще разгледам проблема на малко по-различна плоскост от тази, на която го разгледаха преждеговорившите, защото ми се струва, че това, което трябва да ни вълнува и да ни интересува, е въпросът дали на практика законът от 1947 година е отменен. И на второ място, ако законът е отменен, за кои имоти се отнася. Разискването на темата за собствеността на монарсите от историческа гледна точка, за развитието на идеята за тази собственост е извънредно интересно. Но по мое мнение темата няма място в рамките на днешната дискусия, от една страна, и друга – не е важна с оглед на взимането на решение за царските имоти, съобразено с нашата Конституция и с нашето право.

Какво е действието на решението на Конституционния съд? Това е първият въпрос, който се поставя и по който Конституцията е свършено ясна. В член 151 алинея 2 се казва, че решението на Конституционния съд влиза в сила три дни след обнародването му и от тази дата законът не се прилага. Въпрос на преценка е дали това

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

означава, че законът е отменен, или не, но, така или иначе, той не е отменен, тъй като Конституционният съд няма правомощието да отменя закони. Защото в член 84 от Конституцията съвсем ясно е предвидено кой отменя законите. Това е Народното събрание. Следователно от тази гледна точка не може да се каже, че законът е отменен, но дори и да беше отменен, той има действие в бъдеще. Не може да не се придаде обратна сила, а това означава, че законът от 1947 година, независимо дали е справедлив или не, е приложен. Дори бих казал (защото и това е общоприето в правото), че щом настъпят правните последици от един закон с еднократно действие, то той автоматично бива отменен. И наистина, ако прегледате указателите на законите на България, без значение дали е република, Народна република или царство, ще видите, че закони с еднократно действие съществуват. Ще ви дам един пример.

В Столична библиотека на площад „Славейков” например можете да намерите закон, който предвижда отчуждаване на място, собственост на българска гражданка, за построяване на сградата на днешното Министерство на регионалното развитие и благоустройството. По силата на този закон жената е получила обезщетение и теренът става държавна собственост. Оттук нататък законът вече няма действие, той е отменен с неговото изпълнение, с неговото прилагане.

Мисълта ми е следната. С влизането в сила на закона от 1947 година царските имоти или имотите, за които се е смятало, че са собственост на царското семейство (дали е било така или не, е отделен въпрос, на който ще се спра по-нататък), стават държавна собственост. След като това вече е факт, възстановяването на собствеността на наследниците на Борис III, на самия Симеон II може да стане само със закон. Трябва да има акт, който да възстанови собствеността и това именно е смисълът на реституционните закони. Защото всички национализирани имоти през 1947 година впоследствие са възстановени по силата на благоустройствените, специалните и други закони. Това е правното основание. Решението на Конституционния съд, цитираните разпоредби на Конституцията ясно показват, че не може да има транслативно действие. Следователно в случая напълно неправилно се твърди (и тази сутрин Борислав Ралчев твърдеше същото по телевизията), че законът от 1947 година е отменен. Е, не е отменен. Не може с решение на Конституционния съд да се възстановява собственост.

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

Тук трябва да отворя скоба. Това решение буди у мен недоумение, защото принципното становище на Конституционния съд бе изразено преди това по повод искането на главния прокурор да бъде обявена за противоконституционна Наредбата-закон за съдене от Народния съд. Това искане бе отклонено по съображението, че Конституционният съд се произнася за противоконституционност само на новото законодателство при сега действащата Конституция. Не е възможно да преценяваме дали един “умрял” закон съответства на днешната Конституция, или не. Но, така или иначе, фактът си остава за сметка на практиката на Конституционния съд – съвсем отделен въпрос, който в момента не ни интересува.

И така, понастоящем няма конституционно основание, няма законно основание за връщане на така наречените „царски имоти”. Какво трябва да направим? В Конституцията се казва: “Министерският съвет се грижи за държавната собственост”. Оттам нататък именно Министерският съвет като орган на изпълнителната власт трябва да предприеме действия за връщането на тези имоти, които неправилно, въз основа на решението на Конституционния съд, са възстановени на господин Сакскобургготски и на неговата сестра. Това е проблем, който излиза извън рамките на нашата дискусия и за който трябва да носят отговорност политическите лица. Отгук нататък вече трябва да преценим може ли бенефициентът от тази реституция да управлява държавата и да се грижи за нея и за възстановяване на собствеността. Но това са все неща, които не би трябвало да засягаме в днешната дискусия.

Другият въпрос. Неправилно се свързва темата за собствеността на семейство Сакскобургготски с формата на управление на българската държава - дали е монархия или не. Доколкото ми е известно, съществува собственост на името на Фердинанд, за Борис III не знам, но безспорно Фердинанд е придобил собственост, защото не е имало забрана за това.

И тук вече навлизаме в материя, където според мен се проявява или пълно неразбиране, или незнание, или пък, в някои случаи, недобросъвестност. Какво представлява цивилната листа? Видях един много дебел том – книгата за царските имоти. Признавам, че не съм я прочел, а само я прегледах. Направи ми впечатление, че в нея не е посочен член 35 на Търновската конституция, който, ако не се лъжа, се

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

намира в глава пета. В книгата става дума за обдържане на царя и царския дом. Думата “обдържане” доста ме озадачи. Помислих, че е някакъв архаизъм, но не го намерих в речника на Найдено Герев. Не знам дали думата е руска, но не я открих в руско-българския речник. Очевидно обаче думата означава издръжка на царя и на царския дом. Самият текст гласи следното: “За обдържането на царя се предвижда цивилна листа”, която по първоначалния текст на член 31 е възлизала на шестстотин хиляди златни франка, а след това през 1911 година се казва, че “с особен закон се определя цивилна листа”. Какво е била цивилната листа в представите на онези, които са формулирали конституционния текст. Разгърнете дневниците на Учредителното събрание и ще прочетете какво е казано. Марко Балабанов говори за издръжката, а Марко Балабанов не е бил случаен човек. Той е един от първите български юристи, отличен професионалист, който е защитавал българските интереси и пред гръцки съдилища. Имах една книга, подарих я на някого, в която е публикувана неговата пледоария по това дело пред гръцки съд, която е направо главозамайваща. Марко Балабанов твърди, че под издръжка следва да се разбира сумата за издръжка на царя и на неговия дом. По време на същото заседание след Балабанов се изказва Христо Стоянов, първият председател на Върховния касационен съд, завършил право в Русия и оставил ярка следа в българското правораздаване. Той пък казва, че става дума за заплата.

През 1911 година, при разисквания в Петото велико народно събрание, Теодор Теодоров – дългогодишен министър на финансите, един от известните български адвокати в миналото, който има тъжната слава, че е преговарял или по-скоро е изслушал вече предрешените условия при подписването на Ньойския мирен договор – възразява: “ние не можем да останем без заплата”. Следователно цивилната листа не е предвиждала заплата. Вярно е, че в своите трудове Балабанов твърди, че цивилната листа е юридическо лице, но без да се обоснова. Той не привежда аргументи на какво основание се приема, че цивилната листа е юридическо лице. Тук става дума за прагматично решение с оглед на това, че ако царят не плати на майстора, който му е поправил покрива, онзи може да го съди. Но тъй като е неподходящо царят да бъде съден, ще бъде съдена цивилната листа. Интендантът не е нищо друго освен частно

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

право. Но когато се позоваваме на литературата, бих препоръчал да се вглеждаме по-внимателно, защото в своя труд „Конституционно право” Баламезов пише, че гражданската листа е на границата между частното и публичното право. Гражданската листа е институция на частното право дотолкова, доколкото служи за издръжка на царя. Царят е човек, той има нужда от храна, от подслон, от удоволствия, има задължения към други хора. От тази гледна точка гражданската листа му осигурява издръжка, така както заплатата осигурява издръжката на всеки чиновник, служител или работник. И тъй като функциите на държавния глава му налагат редица задължения, които той не би следвало да плаща от джоба си, гражданската листа в друга част служи за това. Но защо гражданската листа е включена в бюджета? Защото Конституцията го постановява с особен закон. Бюджетът се приема по силата на закон и следователно предвиденото изплащане на гражданската листа в бюджета на Царство България в продължение на десетилетия означава, че тази гражданска листа няма публично-правен характер, тъй като служи за издръжка и евентуално за придобиване на имущество, било то движимо или недвижимо. От тази гледна точка (това е застъпено и във финансовата наука по времето Царство България, казва го и професор Петко Стоянов, който беше професор по финанси в Софийския университет) гражданската листа е възнаграждението, сумата, която царят получава за своята издръжка. И това е всъщност законосъобразната дефиниция.

Що се отнася до имотите, забрана за придобиване на имоти не е имало. Всичките имоти, за които става дума във връзка с реституцията, са имоти, придобити от предишните царе по нормалните гражданско-правни начини. Във връзка с това нека пак се обърнем към конституционната история на България. Прелистете дневниците на Учредителното събрание и ще видите, че е имало предложение царят (тогава князът) да получава дотации. Приведени са примери с редица държави, мисля, че дори и Гърция е цитирана, в които са правени дарения на монарха. Един народен представител казва: “Можем да плащаме заплатата на царя, не е необходимо да му правим дарения и да му отпускате субсидии”. Очевидно Конституцията оставя това предложение без последствие. Твърденията, че на царя са били дарени имоти, са просто легенда. Такива имоти няма. Говори се, че общината в Търново е подарила Царевец на Фердинанд –

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

това според мен също е легенда. Може да е имало някакво решение за дарение по желание на общински съветници, но то не е имало абсолютно никакъв правен ефект.

Нека се върнем към разграничението между държавни и частни имоти. Член 51 от Търновската конституция казва: “Държавните имоти принадлежат на българското царство и те не могат да се ползват нито от царя, нито от неговите роднини”. А като аргумент на противното трябва да приемем, че щом царят не може да ползва държавните имоти, може да ползва други имоти. И наистина, разполагаме с дълги списъци с нотариални актове, с предварителни частни договори и други подобни документи, които са били практикувани в миналото и по силата на които са били закупувани имоти. Моето лично убеждение като юрист, като човек, който разсъждава, е, че дворецът “Врана” например е придобит законно чрез редица покупки от Фердинанд. Друг е въпросът дали този и други имоти трябва да бъдат върнати и дали ще се установи тяхната идентичност. Необходими са конкретни разрешения, редица доказателства – нещо, което не е по силите на една парламентарна комисия. Трябва да ви призная, че когато става дума за доказване на собствеността и реституцията на един апартамент, делата продължават десет години и това е ежедневна съдебна практика.

Тук трябва да обърнем внимание на още едно обстоятелство и с това приключвам. Имоти са били отнемани и преди Фердинанд, както и преди 1947 година. През 1886 година е приет закон за отнемане на имотите на детронирания княз Александър Батенберг и за неговото обезщетяване. Между другото отнетият имот е Сандрово, днешният Евксиноград. Той е бил държавна собственост и не се числи към имотите на Фердинанд.

И последното, което искам да кажа. В тази реституция трябва да се има предвид и нещо друго, а именно, че имотите е придобивал Фердинанд, а не неговото интендантство, и следователно не може да има правоприемство между интендантствата, ако изобщо има такова нещо в българската правна система. Интендантството на Фердинанд не е праводател на интендантството на цар Борис III, а за наследяване и дума не може да става, тъй като Фердинанд надживява Борис с повече от пет години.

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

Накрая бих искал да отбележа още нещо, за което току-що се сетих. Във вчерашните изявления бе засегнат въпроса за наследяването, забележете, не за наследяване между монарсите, а за престолонаследие. С други думи, следващият монарх наследява само престола, но не гражданските права, които според българското действащо право царят несъмнено е могъл да има като всеки индивид (индивид в смисъл на физическо лице).

В заключение трябва да кажа, че във всеки отделен случай е необходим закон и въз основа на този закон трябва да се направи пълен анализ на собствеността. Оттук нататък е вече политически въпрос до каква степен собствеността ще бъде възстановена.

Стефан Попов: Благодаря ви, господин Караминков. Искам само да обърна внимание, че който чете внимателно дневниците на Учредителното събрание, ще му направи впечатление не толкова и не само думата “плата”, която, ако не се лъжа, използва Марко Балабанов – нещо като заплава, казано на днешен език. И макар че не знаем какво точно се има предвид, тази забележка трябва винаги да се прави. Това обаче не е толкова интересно, колкото спорът между Балабанов и друг депутат дали гражданската листа и дали въпросната “плата” са конституционен въпрос. Балабанов обаче се проявява като по-просветен и опитен юрист, защото настоява, че тази уникална “плата” на монарха е конституционен въпрос. Но както и да е, това е странична забележка, не е спор, просто е допълнение. Заповядайте.

Веселин Ангелов: Аз ще бъда съвсем кратък, като ще си позволя да коментирам някои от наистина спорните въпроси с така наречените „царски имоти”. Един от най-спорните въпроси е за гражданската листа, следва въпросът за интендантството и за имотите. Струва ми се, че е много важно да отговорим на тези въпроси. Когато се заех с това, първото нещо, към което се насочих, бе да открия парите. За мен е вън от съмнение, че интендантството, което първоначално се казва “маршалство”, е публична държавна институция. Основанието за нейното създаване е Търновската конституция. Не е бил необходим особен закон. Основанието е било наистина Търновската конституция, затова са направени и съответните правилници, които са запазени. В един от тях от 1919 година ясно и категорично (мисля, че в член 3)

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

е записано, че интендантството е гражданският институт, представляващ интересите на царския двор. В тези правилници са уредени абсолютно всички правила и те дават ясен отговор на въпроса дали интендантството може да придобива имоти. Може, разбира се, защото интендантството упражнява огромен бюджет. Освен отпусканата ежегодно цивилна листа интендантството разполага и с другите пера от държавния бюджет. Става ясно, че то се грижи за строителството, но това става чрез Министерството на обществените сгради. Става ясно също, че то се грижи и за частните имоти на монарсите, какъвто до 1924 година е случаят с къщата на улица “6 септември”. От редица документи разбираме, че интендантството придобива имоти. Първият случай на придобиване на имоти на името на интендантството са всички закупени земи в района на Куртово Конаре (Мечкюр). Вторият случай е закупената къща на улица “Московска”. Категорично не е вярно, че монарсите са я притежавали. Нотариалният акт е на името на интендантството. В края на тридесетте години тази къща е съборена и построена отново, а Столична община предоставя допълнителна земя, която интендантството купува и тя си е нейна. В архивите има стопроцентови доказателства откъде идват парите. Съвършено ясно е, че част от тях идват от цивилната листа и аз тук съм съгласен, че до известна степен може да се приеме, че цивилната листа е и заплатата на монарсите. Те наистина разполагат с нея както намерят за добре. За един период до около 1911 година Фердинанд отделя само сто хиляди лева от цивилната листа за издръжка на интендантството. Нито стотинка не е отделена за строителство. От 1914 до 1924 българската държава изплаща ежегодно дългове за строителство по петстотин хиляди лева, последната сума е шестстотин хиляди лева. В бюджета, приет от Народното събрание, проектобюджетните документи, приетите бюджетни документи и съответните отчетни документи на администрацията на цивилната листа, ясно може да се види колко бюджетни средства са отпуснати, подчертавам, извън цивилната листа за така наречените „веществени разходи” и други пера и подпера – за строителство, за поддържане на земеделските стопанства, за ремонти, за така наречените „мобили”. По смисъла на тогавашното законодателство, надявам се знаете това, мобилите са цялата покъщнина, включително и картините. Това е отделно перо в бюджетите на Народното събрание и се отчита ежегодно от цивилната листа по всички

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

правила на тогавашното законодателство. В този смисъл не би следвало и не може да има спор, че онези движими вещи, за които наследниците претендираха и взеха, категорично не са техни. Има пряко историческо свидетелство в описите от 1946 година, че царицата лично е изявила желание да вземе всички движими вещи, частно притежание на семейството. Това е отбелязано в протокола - комисията се е съгласила и тя е взела своите движими вещи.

Ставаше дума за парите освен редовно отпусканите средства от Народното събрание. Фердинанд е бил изключително находчив и винаги е намирал начин да се сдобие с повече пари. Съществува едно ежегодно перо – издръжка на дворците. Наистина до 1914 година в това перо са посочени само трите двореца - Евксиноград, софийският и русенският, който впоследствие е изоставен. Но от 1914 година имената на тези дворци не се споменават, а до 1946 година това перо ежегодно отива за издръжка на дворците и попада в параграфа за веществени разходи. От 1,5 милиона лева през 1914 година веществените разходи достигат близо тридесет и пет милиона през 1944. Във всички ежегодни бюджетни и отчетни бюджетни документи неизменно са посочени всички дворци, с изключение на къщата в село Баня и двете ловни хижи, за които стана дума. Те безспорно са били частни и затова не са били издръжани от бюджета.

Бих казал още, че има и стопроцентови исторически доказателства за собствеността на спорното имущество. Това е описът от 1920 година, описът от 1927 година на около четиристотин и шестдесет парчета земя във Врана, от 1932 и от 1946 година. Когато тези описи се съберат един до друг и с просто око се вижда, че в тях са описани едни и същи нотариални документи. Във всички описи ясно е посочено за какви имоти става дума. Има само една разлика, например между описа от 1932 и 1946 година. В описа от 1946 година чиновниците са пропуснали да посочат кой е собственик, отбелязвайки нотариални актове, същите като в предишните описи. Най-меродавен според мен е описът от 1932 година, където категорично е посочено кой владее имотите. По смисъла на тогавашното законодателство (мисля, че това е известно) са съществували три вида собственост – държавна, частно-държавна и частна. Интендантството е можело да придобива имоти, защото в тогавашния закон за

собствеността и сервитутите е записано, че обществени организации и институти могат да придобиват имоти.

Александър Караминков: Няма такова нещо, интендантството не е имало това право.

Веселин Ангелов: В книгата, която очевидно не сте прочели, има няколко необходими уточнения. Едно от тях, с дебели букви, е именно това. По смисъла на тогавашното законодателство интендантството е можело да придобива имоти и по давност. Това също е изрично упоменато. Не става дума, разбира се, конкретно за интендантството. Става дума, че обществени организации и институции могат да придобиват имоти по давност.

Александър Караминков: В кой закон пише за интендантството? Изобщо има ли закон, в който се говори за интендантството?

Веселин Ангелов: В Закона за собствеността и сервитутите. И аз с това бих завършил, като се надявам, че фактите, които се изнасят (надявам се, че и мои колеги също ще посочат допълнителни факти), са достатъчно убедителни и биха помогнали на юристите да решат този спорен, наистина много спорен юридически казус.

Александър Караминков: Важно е, че няма закон за интендантството. Има правилници, приложени във вашата книга, които са подписани от инспектор на дворците. Кой създава правилниците в България? Какъв е инспекторът на дворците, та да съставя правилник? Четох нотариалния акт за къщата, където днес се помещава Столичната община, къщата е надстроена. Нотариалният акт е подписан от запасния генерал Иван Ватев, който по една случайност познавах и който беше интендант на двореца по пълномощие на Негово величество царя – така пише в договора. Следователно не е интендант, а е пълномощник.

Стефан Попов: Моля ви да спрете дотук. Има ли други изказвания? Професор Начева, заповядайте.

Снежана Начева: Благодаря ви. Уважаеми господин председателстващ, драги колеги, слушам с повишен интерес тази дискусия и си мисля, че тя за съжаление (и по независещи от тук присъстващите хора причини) е закъсняла във времето. Ако тя се беше състояла непосредствено след решението на Конституционния съд, преди да се

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

пристъпи към неговото, в кавички, приложение въз основа на интерпретация, която силно деформира нещата, резултатът щеше да бъде друг. Защото на мен ми се струва, че не толкова самото решение на Конституционния съд, колкото начина, по който то беше интерпретирано, ни доведе до задънена улица. Според мен нещата стоят точно така.

Ще се опитам да се спра само на конституционните моменти, свързани с първия дискутиран въпрос. Първоначално Конституционният съд (и с това ще дам частичен отговор на въпроса, който постави многоуважаемия колега Караминков) взе категоричното решение, че ще се произнася за конституционност само на закони, издадени след 1991 година, след влизане в сила на Конституцията. Едновременно с това в преходни и заключителни разпоредби на Конституцията има текст, в който се казва: “Заварените закони се прилагат само дотолкова, доколкото не противоречат на Конституцията”. И остава открит въпросът – кой преценява? Въз основа на това първо решение на Конституционния съд отговорът беше: “Онзи който прилага закона, преценява дали той е конституционносъобразен, или не. Но разбирате сами, че това породя твърде пъстра и противоречива практика. Защото за различните правоприлагащи органи един и същи закон можеше да се окаже конституционносъобразен, търпим, с оглед на новата философия на конституционното разбиране за нещата, или обратното – неконституционен, следователно неприложим. И тъкмо това е един от случаите, когато Конституционният съд просто се обърна на сто и осемдесет градуса и промени своята практика, излизайки с второ решение, което гласи: “Конституционният съд ще се произнася за конституционността на всички действащи закони, включително и тези, издадени преди 1991 година”. Оттук вече започна тази практика и последователят на това второ свое решение, Конституционният съд, в сферата на допустимостта прие да се занимава първо със Закона за допитване до народа за премахване на монархията и установяване на република и за свикване на Велико народно събрание, но там той каза: “Изправени сме пред закон с еднократно действие, породило определени правни последици, тоест закон, който в момента не действа, и затова няма да се произнесем”. Резултатът е налице, но еднократното действие е приключило. А когато трябваше да се произнесе по

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

въпроса за отнемане на имуществото на царското семейство в полза на държавата, изправен пред алтернативата в допустимостта да се произнесе дали този закон е с еднократно действие, или продължава да действа, Конституционният съд избра втория отговор. И казва: “Ние сме изправени пред действащ закон, затова ще се произнесем за неговата конституционносъобразност”. Следователно той не направи аналогия между Закона за допитване до народа за премахване на монархията и този акт с еднократно действие. Справедливо ли е това? Приемаме, че е справедливо, защото на него се гледа като на необходимост да се породи нов реституционен закон в името на висша справедливост и равнопоставеност на всички от позицията на подчертано уважение към частната собственост, каквото в Конституцията несъмнено съществува. Какво реши Конституционният съд? Реши, че законът е противоконституционен. Какви са правните последици? С подчертано удовлетворение чувам в тази зала, поне в момента, когато дойдох (моля да бъде извинена, защото отново във връзка с актове на Народното събрание имах друг ангажимент), че, слава Богу, юристите стигат до категоричния извод, че обявяването на един закон за противоконституционен не е формална отмяна, макар че за лаика може да има същите правни последици като формалната отмяна. Конституционният съд не влиза в ролята на субект на законодателна инициатива, в ролята на законодател, който гласува закона на първо и второ четене, не преценява политическата целесъобразност, не влиза в ролята на президента, който трябва да реши дали да върне или не по силата на президентското вето даден закон. Разбирате ли, всички тези роли си остават запазени, преимуществени, монополни на онези субекти, които би трябвало да ги изпълняват съгласно Конституцията. Следователно дори във висшата теория спорът е много голям и досега съществува напрежение между идеята за институционализацията на контрола за конституционност и идеята за политическото представителство. Когато в началото на двадесети век Ханс Келзен предлага да бъде създаден централизиран орган, който да се произнася за конституционносъобразност поради факта, че парламентите си позволяват лукса да приемат противоконституционни закони, мнозина са се питали как така един екип (да приемем, че са мъдrecи, 9 или 12) ще може да спре приети от народните представители закони. Та нали единствено депутатите могат да действат и говорят от името на своите

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

избиратели? Но отговорът е, че никой не може да си позволява да нарушава Конституцията. Ако парламентите не си позволяваха да го правят, на Ханс Келзен никога нямаше да му дойде на ум да измисли такава институция.

Връщам се към нашия казус. След като законът е обявен за противоконституционен, той вече няма приложение. Но има друг акт, за който (за съжаление) аз не чух нито дума тук – Законът за Конституционния съд. А в него е записан текст, в който си казва: “Правните последици от обявяването на един закон за противоконституционен се отстраняват от органа – автор на акта, който е обявен за противоконституционен”. Кой е този орган в случая? Народното събрание. Ами нека тогава парламентът да има добрината, както постъпи с другите приватизационни закони, да се отнесе честно, справедливо и към този уникален, единствен, отделен, но все пак закон, довел до отчуждаване на имущество, което от позициите на днешния ден е несправедливо. Така че дано и комисията, която се занимава с проблема, върви по пътя на тази логика. За мен тя е единствено убедителната. Приятно ми беше да чуя, че тук беше цитиран и основателя на Юридическия факултет Марко Балабанов, който се е вълнувал и се е занимавал с подобни въпроси. Изключително ми е приятно, че парламентът се връща към този въпрос, макар да го разисква в наслоени вече отношения. Защото някой избърза да каже – законът е отменен, трябва да го възстановим. Съжалявам и за хората, които са се подвели малко лековерно и са се съгласили да се върви в такава посока. Пак повтарям, ако още тогава политическите субекти бяха проявили повече юридическа прецизност, сега този въпрос нямаше да бъде на дневен ред. Но във всички случаи той изисква своето решение и ще завърши с това. Надявам се, че Народното събрание ще стигне до извода, че трябва да изработи поредния приватизационен закон, разграничавайки справедливо обществената от частната собственост, и, разбира се, възмездявайки собствениците на учреждения и имоти по този закон. Благодаря ви за вниманието.

Стефан Попов: Благодаря и аз на професор Начева. Да, най вероятно това е пътят, по който ще се върви – това е най-простата формула за минимална конституционна просветеност при вземането на бъдещо решение. И в никакъв случай

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

не бива да се скача от решението от 1998 година към някакво фактическо състояние на нещата, което от конституционноправна гледна точка ще бъде необосновано.

Има ли други изказвания? Бих искал да ви помоля, тъй като остава малко време, да се съобразяваме с това и да се придържаме повече към конституционния аспект на дискусиата, отколкото да обсъждаме кой имот на кого е.

Емил Георгиев: (преподавател в Софийския университет). Дискусиата наистина беше много интересна, задълбочена и надявам се да бъде и полезна. Искам да отправя само една реплика към уважаемата професор Начева. Ако трябва да спазваме юридическата прецизност, ще трябва Велико народно събрание да приема закон за така наречените „царски имоти”, защото законът от 1947 година е приет от Велико народно събрание, така е написано тук. Но във всеки случай, исках да обърна внимание на две неща.

Първо, очевидно е, че трябва да се издирят дълбоките философски основания на проблема. Разграничаването на личността на монарха от функцията, която той изпълнява, е напълно ясно в Англия след Славната революция от 1688 година. Вилхелм Оранжеви е първият крал, комуто се гласува цивилна листа. И оттам насетне се поставя много ясна граница между личността на монарха, неговите частно-правни интереси и публично-правните му задължения и функции. При Хановерската династия (наследниците на Вилхелм и на Ана) се създава институтът на министерската отговорност, където съвсем се загубва идеята за божественото право на кралете, приет е *habeas corpus*, който гарантира индивидуалните човешки права и поставя и краля в тази ситуация на частно правно лице. Така че тези неща са много ясни. Въпросът е откога английската монархия е конституционна? Отговорът е недвусмислен. Тя е конституционна именно след приемането на *habeas corpus*, след Славната революция. И тези импликации водят и до наше време, до ситуацията в България с така наречената „цивилна листа”, интендантството и придобиването на имущество. Интендантът действа по упълномощаване. Неслучайно господин Георгиев правилно каза, че това е граждански институт, който представя монарха, но действа по упълномощаване. Например с придобиваните от Фердинанд имоти са били извършвани разпоредителни сделки още преди 1944 година и никой не е оспорвал тази ситуация. Самият факт, че се

обезщетява абдикирания Александър Батенберг, е много показателен. И фактът, че след обезщетяването Сандрово става държавна собственост, отново показва в какви параметри се разглежда суверенът, държавата и частното лице, което изпълнява функциите на този суверен. Ако се позовем на Карл Шмит, суверен е този, който може да обяви извънредно положение. При всички случаи, в личното си качество, нито Фердинанд, нито Борис III, са обявявали извънредно положение. Нека да погледнем въпроса и от тази гледна точка.

И второто нещо, на което бих искал да обърна внимание. С типичната си прецизност господин Мирослав Попов обърна внимание, че българският народ се е разпоредил по един конституционен или неконституционен начин с монархията на 15 септември 1946 година. Законът, който се казва „Закон за обявяване за държавна собственост на имотите на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници”, приет от Великото народно събрание на 19 декември 1947 и обнародван на 31 декември същата година, има два члена. Ще ви прочета първия. “Обявяват се за собственост на Народна Република България всички движими и недвижими имоти, намиращи се на територията на България и принадлежащи на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници, лично придобити и наследени”. Лично придобити. Законът се занимава с имотите на частни лица. Те нямат никаква държавно-правна функция към този момент, нямат обществен статут. Те са частни лица, собственици на частни имоти. Нека да не забравяме тази страна на въпроса, защото той действително е много сложен и има опасност прибързани действия и решения да накърнят действително правото на частна собственост, което трябва да ни ръководи във всичките решения, които предлагаме. Благодаря ви.

Стефан Попов: Благодаря. Искам да направя само една бележка, че Карл Шмит никога не е свързвал суверенитета с извънредно положение, а с правото да се решава върху изключения. Това е първото изречение на неговия труд “Политическа теология”. Той винаги е реагирал срещу свързването на тази дефиниция с обявяването на извънредно положение, което е съвсем друг въпрос.

Има думата господин Статев. Моля, заповядайте.

Кръстьо Статов: (председател на Съюза на бежанците от Беломорието):

Искам да изкажа благодарност на организаторите на дискусиата. Що се отнася до Съюза на бежанците от Беломорието, искам да изразя становището, че всеки български гражданин има право на реституция. Ако наследниците на българските царе са български граждани, те също имат право на реституция. Но и бежанците от Беломорието и стотиците хиляди реституенти, чието имущество е национализирано след Девети септември, не приемат с благоговение този акт, извършен без правно основание. Тук е и господин Маринчев, който е издал стотици заповеди за възстановяване на отнета собственост, но във всяка заповед пише въз основа на кой закон е възстановена собствеността. А в случая не е упоменат никакъв закон и това предизвиква огромен обществен скандал, тъй като е използвано служебно положение за придобиване на блага. Стотици хиляди хора обикалят съдилища, областни администрации, министерства, органи, които също възстановяват собственост, но вече години наред имотите им не са върнати. Всъщност на някои са върнати, на други – не. Съдебната система е задръстена от неясни казуси и недобре направени закони.

Въпросът, който обсъждаме днес, има два аспекта. Единият е правен. В залата присъстват достатъчно авторитетни и компетентни юристи, които взеха отношение и напълно се присъединявам към тезата, че няма правно основание за отнемане на нито един имот на наследниците на българските царе. Нормите, приети за всички други граждани, трябва да важат и за тях. Другият аспект е морален. Вече три, четири години говорим по този въпрос. Областният управител, който отказа да деактува тази държавна собственост, беше освободен. На негово място областната управа бе оглавена от господин Кътев и той извърши незаконосъобразен акт. Във връзка с това, не бих искал да се разпростирам повече в моралната страна на нещата. Предложението ми е всички, които присъстват в залата и обсъждат този важен проблем, да се обединят и под някаква форма да сезират главния прокурор. Защото реституцията на имотите на наследниците на българските царе има и други два аспекта. Единият е теоретичен, а другият практически – извършено е действие без правно основание, което е предмет на наказателно преследване.

Стефан Попов:

Благодаря ви. Просто за ваше сведение искам да кажа, че в тази зала се ценят различията. Няма нужда да излизаме обединени. Има ли други изказвания?

Петя Владимирова: Имам един въпрос към професор Начева. Тъй като много често се повтаря, обществото непрекъснато го чува, че е необходим закон за връщане на имуществото, тъй като решението на Конституционния съд няма правно основание. Какво ще съдържа този закон? И по-точно, за да бъдем по-ясни – не става дума за конкретните текстове, а за указанията на закона. В медиите хората питат: “Може ли парламентът да постанови кой имот на кого принадлежи?” Може ли?

Стефан Попов: Професор Начева, ще отговорите ли?

Снежана Начева: Вижте, задачата е поставена пред парламента. В останалите случаи е даден отговор с реституционни закони. А сега говорим за закон *ad hoc*, който има конкретни последици. Очевидно стореното трябва да бъде ревизирано, трябва да се определи кои обекти са били частна собственост и тя да бъде възстановена и кои обекти са били публична държавна собственост в услуга на държавния глава, които дори и да са упоменати за одържавяване, това е нищожно, защото в тази си част имотите не са били обект на отчуждаване, тъй като са публична държавна собственост. Следователно този закон ще бъде контрапункт на закона за отнемане на имуществото в полза на държавата. Юридическото основание, в кавички казано, е обявяване на този закон за противоконституционен от Конституционния съд. Тоест, решението на Конституционния съд вече връща топката в българския парламент по силата на текста, който вече споменах. Защото правните последици от този закон трябва да бъдат уредени. Как? Ами, с нов закон, който да възстанови справедливостта от позицията на днешния ден. Това е всичко. А как ще го реши законодателят – няма да му бъде лесно.

Екатерина Михайлова: Аз също ще се опитам да отговоря и ще се извиня, че след това трябва да тръгна. Придържам се напълно към позицията, която развих в началото, а именно, че в крайна сметка проблемът трябва да бъде решен от парламента. Друг въпрос е как ще бъде решен. Какво ще съдържа законът, който ще бъде приет? Нещата опират и до политическа воля. Законът може да бъде реституционен. Може и да постанови, че се дава само определено обезщетение за определено имущество. Това е, както казах, въпрос на политическа воля. Ние тук не бихме могли да предвидим

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

какво ще реши парламентът, защото проблемът, който трябва да реши след това, е съвсем различен. Първото нещо обаче, което парламентът според мен трябва да направи, е да излезе с определена позиция, тъй като е създадена временна комисия, и да заяви: “Ние не сме нито съд, нито нотариус, но това, което се е случило, се е случило без закон, на базата на който да се издадат съответните актове”. И това е въпрос, свързан с Конституцията, и с правата и свободите на всеки български гражданин, защото никой друг български гражданин не е получил собственост без закон, който да урежда имуществения му въпрос. Това е единственото, което не засегнахме в днешната дискуссия. Стигна се дори дотам Министерският съвет да промени статута на собствеността от публично-държавна в частно-държавна. Това стана, когато министър-председател бе Симеон Сакскобургготски, който се явява и получател на тези имот. Дори му бяха издадени заповедите за деактуване с въвеждане във владение, което също е правен абсурд. И за да се защити правовият ред в страната, е редно парламентът в крайна сметка да реши този проблем. А що се отнася до това кой имот на кого е, ако бъде приет реституционен закон, нещата ще се решат от съответните органи, а ако се стигне до съд – от съда. Не е работа на парламента да се произнася по въпроса кое е частна собственост, кое – смесена или обществена. Това също няма да бъде в тон с правовата държава.

Петя Владимирова: Тъй като в случая става дума за закон, който следва едно конституционно решение, парламентът вероятно ще действа на по-тясна ивица здрава почва, тъй като конституционното решение отменя закон, който сигурно е придружен от някакъв опис.

Екатерина Михайлова: Към закона няма опис. Има опис на институции след това, при временното председателство на републиката. Към самия закон няма опис.

Стефан Попов: Моля да спрем дотук с уточняването какво ще съдържа законът. Това са вече много конкретни неща. Има ли други въпроси?

Мирела Веселинова: Бих искала само да добавя нещо. Тук беше казано, че всеки има право на реституция. Нека да имаме предвид, че няма такова нещо. Не всеки има право на реституция. Реституцията е в този обем, в който законодателят реши. В Конституцията не пише, че всеки има право на реституция, на каква реституция, в

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

какъв обем, за какви имоти. Това е въпрос на законодателно решение и в края на краищата е политически въпрос. Точно затова един закон може да постанови да има реституция или пък да има обезщетения. И мисля, че много бързо забравихме това, което господин Грозев каза в изложението си преди малко, а именно, че повечето държави са пристъпили към споразумение, което е цивилизован начин на обезщетяване. Никой не може в момента да каже кой имот от така наречените „описи на царски имоти”, каква собственост представлява. Аз поне така мисля, защото най-малкото никой не може да каже точно с какви средства са купувани, дали с извънбюджетни кредити, с дарения от благодарно гражданство, със сделки, някои от които не са перфектни и дори са противозаконни (например някои от сделките за рилските гори са незаконни), дали са строени с безплатен труд, дали са освободени от данъци и т.н. Това не може да се решава конкретно и ако трябва да се решава конкретно, ще отнеме години в безкрайни спорове. Но, така или иначе, да се твърди, че реституцията е право на всеки, пък бил той и бившият монарх, е нелепо. Това може да бъде решено политически с оглед интересите на държавата и, разбира се, с оглед зачитане на интересите на другата страна. А как ще стане това? Наистина, задачата се оказва твърде непосилна, особено като си спомним как се хвалехме пред Европа с решението от 1998 година и как с него влязохме в международния обмен на новини. Изведнъж сега се налага да обясняваме защо с тази реституция сме направили толкова голям политически и юридически гаф, впрочем, гаф на властта, която сега трябва да направи нова стъпка, и то доста непопулярна.

Стефан Попов: Да, точно така. Но както сполучливо отбеляза професор Начева, това решение бе публично усвоено чрез една от неговите интерпретации. Тоест допуснато е огромно невнимание по отношение на взимането на това решение и на неговата същност.

Има ли други въпроси и изказвания?

Даниел Смилов: Всъщност имам въпрос към професор Начева за ефекта от решението на Конституционния съд. Наистина има ясен конституционен текст, но от друга страна имаше и решения на Конституционния съд, които получиха друга интерпретация от 1995 година точно по отношение на реституционните закони. Имаше

текстове от професор Сталев и от професор Неновски, в които те защитаваха тезата, че за да се избегне правен вакуум, решението на Конституционния съд трябва да има отменителен ефект и то да губи отменителния си ефект спрямо предходни закони. Ако тази интерпретация е вярна, каква е нейната релевантност в този спор?

Снежана Начева: Говорим за Решение № 22 от 1995 година, което е тълкувателно и е спорно. Струва ми се, че Конституционният съд еволюира във времето, въпреки че официално не е опровергал диспозитива. Моля за внимание, тук е нужно малко повече интелектуално усилие, за да се осмисли за какво става дума. Според мен слабата страна на това решение е, че то не дава отговор на глобалния въпрос – какво става с правния вакуум. Защото то дава отговор на частен случай и той е следният. Когато има закон за изменение и допълнение на даден закон, това означава, че върху един закон има друг, който изменя първия, и текстове от втория са атакувани пред Конституционния съд и той ги обявява за противоконституционни. И така възкръсва отново предишният отменен текст. Но това не е отговор на въпроса какво става с обявени за противоконституционни текстове на закон, под който няма друг закон? Разбирате ли? И в това отношение е най-голямата слабост. Частично се запълват празноти, но само в случаи, когато със закон се изменя и допълва закон и Конституционният съд е установил противоконституционност на втория закон. Защото аз питам и никой не може да ми даде отговор. Какво ще стане, ако Конституционният съд обяви за противоконституционни отделни текстове от Закона за сметната палата, след като в продължение на десетилетия (четиридесет и повече години) нямаше такъв закон и той беше създаден въз основа на Конституцията от 1991 година? Следователно вакуумът си остава. Така че вашият въпрос има смисъл, но в края на краищата в случая не можем да го привнесем, защото става дума за уникални закони, преди които няма други. Благодаря, дано да сте ме разбрали.

Мирослав Попов: Разрешете едно много кратко уточнение. Опираме до един много стар и много смешен спор в българската правна мисъл. Важното е как разбираме правото, и по-точно правните норми. Ако го си го представим – ще направя груба аналогия, като зид, от който е изваден камък, тоест правна норма, остава празнина. Оттук следва така наречената „теория за празнотите в правото”. По-сериозното

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

разбиране за правовия ред е следното: когато по даден казус липсва конкретен закон или правна норма, винаги има начин празнината да се запълни чрез йерархията на нормативните актове, отивайки към по-висш нормативен акт и към правните принципи, които са легитимни във всеки отделен случай. За съжаление обсъжданото тук решение на Конституционния съд е причина именно за тази „механична“ картина за правовия ред, която описах току-що. Много уважавани хора са го казали, не мога да се сравнявам с тях по професионален авторитет, но според мен такова тълкуване е погрешно. С други думи, правото не е зид, в който камъните са наредени така, че да се получи дупка. Нещата опират до неспособността да се види правният проблем. Когато на пръв поглед изглежда, че липсва нормативна регламентация, юристът трябва да се справи, влагайки цялото си професионално умение. Това е въпрос на изкуство, и то на висше изкуство. Благодаря за вниманието.

Стефан Попов: Бих искал обаче да отправя бележка към господин Мирослав Попов. Ако въпросът можеше да се реши чрез йерархията на нормативните актове, тръгвайки към най-висшата, най-общата норма, Ханс Келзен не би се затруднил толкова. Така или иначе, континенталното право има основен проблем. Не само българското право и не само българските юристи. Английското право няма такъв проблем, защото подхожда по друг начин към правната норма. Това са въпроси от много висша академична материя. Те блеснаха в България през 1995 година, след като двадесет и три текста от Закона за земята бяха обявени за невалидни. Българската социалистическа партия настояваше, че има правен вакуум, опозицията твърдеше, че трябва да се възстанови предишната норма, и цялата юридическа колегия се замисли над този колосален въпрос. И Конституционният съд се произнесе. Тогава обаче му бе отправено предизвикателството откъде накъде си позволява не само да законодателства, но и да тълкува собствената си роля. И в крайна сметка спорете утихнаха, след като стана ясно, че ако някой може да тълкува ролята на Конституционния съд, то това е самият Конституционен съд. Както виждате, става дума за твърде сложна конституционна материя, но е хубаво тя да бъде разгледана за негативен или позитивен законодател. Английското право не би допуснало такъв

ГРАЖДАНСКИ КОНВЕНТ ЗА ПРОМЕНИ В КОНСТИТУЦИЯТА

проблем. Континенталното право, както казах, има трудности в тази област. Струва ми се, че засега приключихме. Благодаря на всички за участието и до нови срещи.